

ЭКОНОМИКА

УДК 323.17

**INVESTIGATION OF KYRGYZSTAN IN THE CONTEXT OF REGIME MODELS
EMERGED IN THE POST-COLD WAR ERA**

Research Assistant, PhD **Karaman Ömer Faruk** <omer.karaman@manas.edu.kg>
Kyrgyz-Turkish Manas University

Abstract

The political regimes of the countries differ in terms of the relations between the rulers and the ruled. The types of regimes that emerged after the collapse of the Soviet Union can be called "hybrid". Because these regimes also include autocratic and democratic institutions/rules. In this process, the political regime in the former Soviet countries, which are rich in oil or natural gas, tried to establish authoritarian regimes in line with the income obtained from the export of these resources. In countries that do not have underground riches and cannot complete the democratic consolidation process, scarce resources have been shared by the political elite. Therefore, the economic levels of these countries played an important role in shaping the political regimes. In Kyrgyzstan, where the management style of the leaders is also effective, the political regime has shown differences according to the periods. However, all regimes that deviated from the democratic line had to withdraw from their power due to popular uprisings.

Keywords: Regime, Kyrgyzstan, hybrid, patronal, super presidency.

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ORTAYA ÇIKAN REJİM MODELLERİ
KAPSAMINDA KIRGIZİSTAN'IN İNCELENMESİ**

Arş. Gör. Dr. **Karaman Ömer Faruk** <omer.karaman@manas.edu.kg>
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Özet

Ülkelerin siyasal rejimleri, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler doğrultusunda farklılıklar gösterir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan rejim türleri "hibrid" olarak adlandırılabilir. Zira bu rejimlerde aynı zamanda otokratik ve demokratik kurumlar/kurallar varlığını sürdürür. Bu süreçte petrol veya doğal gaz zengini olan eski Sovyet ülkelerinde siyasi iktidarlar bu kaynakların ihracatından elde edilen gelir doğrultusunda otoriter rejimler kurmaya çalışmıştır. Yer altı zenginliklerine sahip olmayan ve demokratik konsolidasyon sürecini tamamlayamayan ülkelerde ise siyasal elit tarafından kıt kaynakların paylaşılması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu ülkelerin ekonomik düzeyleri siyasal rejimlerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Liderlerin yönetim tarzının da etkili olduğu Kırgızistan'da ise siyasal rejim dönemlere göre farklılıklar sergilemiştir. Fakat demokratik çizgiden sapan tüm rejimler de halk ayaklanmaları nedeniyle iktidarlarından el çekmek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Rejim, Kırgızistan, hibrid, patronal, süper başkanlık.

КЫРГЫЗСТАН В СВЕТЕ МОДЕЛЕЙ РЕЖИМОВ ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

Караман Омер Фарук, научный сотрудник, PhD <omer.karaman@manas.edu.kg>
Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Аннотация

Политические режимы стран различаются отношениями между управленцами и управляемыми. Типы режимов, возникшие после распада Советского Союза, можно назвать «гибридными», потому что эти режимы включают автократические и демократические институты/правила. В этом процессе власти стран бывшего Советского Союза, богатых нефтью или природным газом, пытались установить авторитарные режимы, используя доходы, полученные от экспорта этих ресурсов. В странах, которые не имеют природных богатств и не могут завершить процесс демократической консолидации, политической элитой используются ограниченные ресурсы. Таким образом, экономический уровень

этих стран сыграл важную роль в формировании политических режимов. В Кыргызстане, где имеет влияние стиль управления лидеров, политический режим показывает различия по периодам. Однако режимы, отклонившиеся от демократической линии, были вынуждены отказаться от власти из-за народных восстаний.

Ключевые слова: режим, Кыргызстан, гибрид, патронат, суперпрезидентство.

КАНСЫЗ СОГУШТАН КИЙИН ПАЙДА БОЛГОН САЯСИЙ РЕЖИМ МОДЕЛДЕРИ АЛКАГЫНДА КЫРГЫЗСТАНДЫН АНАЛИЗИ

Караман Өмер Фарук, кенже илимий кызматкер, PhD <omer.karaman@manas.edu.kg>
Кыргыз-Түрк «Манас» университети

Кыскача мүнөздөмө

Өлкөлөрдүн саясий режимдери башкаруучулар менен башкарылуучулардын ортосундагы мамилелер жагынан айырмаланат. Советтер Союзу тарагандан кийин пайда болгон режимдердин түрлөрүн “гибридик” деп атоого болот. Анткени бул режимдерде автократиялык жана демократиялык институттар/эрежелер ошол эле учурда уланууда. Бул процессте мунайга же жаратылыш газына бай болгон мурдагы советтик өлкөлөрдөгү саясий күчтөр бул ресурстарды экспорттоодон түшкөн кирешеге ылайык авторитардык режимдерди орнотууга аракет кылышкан. Жер астындагы байлыктары жок жана демократиялык консолидация процессин аягына чыгара албаган өлкөлөрдө жетишсиз ресурстарды саясий элита бөлүштү. Ошондуктан бул өлкөлөрдүн экономикалык деңгээли саясий режимдердин калыптанышында маанилүү роль ойногон. Лидерлердин башкаруу стили да эффективдүү болгон Кыргызстанда саясий режим мезгилдерге жараша айырмачылыктарды көрсөткөн. Бирок демократиялык линиядан тайган бардык режимдер элдик толкундоолордон улам бийликтен чегинүүгө аргасыз болгон.

Негизги сөздөр: режим, Кыргызстан, гибрид, патронат, суперпрезиденттик.

1. Giriş

Bir ülkenin siyasal rejimi o ülkedeki siyasal kurumların yapısını ve başka ülkelerdeki yapılardan ayırt eden özelliklerini kapsayan bir terimdir. Bu bağlamda siyasal rejim, ülkedeki siyasal kurumların işleyişinin ortaya çıkardığı yöneten ve yönetilenle arasındaki ilişki biçimini tanımlayan genel ifadedir. Bu bağlamda siyasal süreçlerin görüntüsünü ortaya koyan bu ifade aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik ilişkilerin devlet kurumları içindeki yapılandırılmasını kapsar. Kısaca siyasal rejim, devlet kurumları ve bu kurumlar arasındaki yetki dağılımını, siyasal iktidara geçiş yollarında uygulanan formal ve enformel uygulamalar, teşkilatlanma ve kurallar bütününe kapsayan genel bir kavramdır (Alkan, 2011, s.1-2) [2].

Komünizmin çöküşünden sonra özellikle Asya, Latin Amerika ve Afrika’da siyasal ve ekonomik liberalleşmeyi ifade eden ‘demokratikleşme’ sürecinde ‘tarihin sonu’ tezleri ile tüm dünyada liberal demokrasinin üstün siyasi yapı olacağı ve Batı demokrasisinin egemen olacağı düşünülmekteydi. Zira liberal demokrasi, demokrasinin özel bir türü olarak, yönetimin baskısından yoksun medeni özgürlüklerin güvence altına alınması, bireye indirgenmiş ekonomiye dayalı ve özgür basını içeren bir sivil toplumun inşa edilmesi, evrensel seçme hakkı, rekabetçi seçim sistemi, yönetimin anayasa ve kurallar çerçevesinde sınırlarının çizilmiş olması gibi hususları barındırmaktadır (Heywood, 2016, s.61) [18].

1980’lerin sonunda Gorbaçov’un siyasi reformlarını başlatmasından sonra, rejim değişikliği teorisyenleri hızlı bir değişimin olacağı konusunda görüşlerini sundular. SSCB’nin çöküşü ile de sosyal bilimciler “demokrasiye geçiş” veya “otoriter yönetimden çıkış” olarak gördüler ve Latin Amerika ile Doğu Avrupa ülkeleri ile bir kıyaslama yoluna gittiler. Ancak Baltık ve Doğu Avrupa dışındaki ülkelerin neredeyse hepsinde demokratik alanların tam tersine daralması, akabinde yeni rejim tiplerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu rejim tiplerini yorumlarken üç farklı analiz şekli ortaya çıktı: 1) demokratikleşme aşamasında “konsolide” olan ülkelerin diğerlerinden hangi yönleriyle ayrıldığı, 2) demokratikleşme değil, aksine otoriter yönetim biçimine yaklaşımların meydana geldiği, 3) son olarak da geçiş paradigmasının ortadan kalktığı ve bunun yerine “hibrid

rejimlerin” özelliklerinin araştırılması gerektiğini ortaya koyuyordu. Fakat bu konuda daha iyimser olan sosyal bilimciler 2003’te Gürcistan’da “gül devrimi”ne, 2004’te Ukrayna’da “turuncu devrime”, 2005’te ise Kırgızistan’da “lale devrimine” tanıklık ettiler. Bilim adamları yine bu olayları demokratik yükseliş olarak yorumladılar (Hale, 2005, s.133-134) [17].

Sovyet sonrası geçiş paradigmasını Carothers beş temel varsayım ile tanımlar (Carothers, 2002, s.6-9) [4]:

1) Diğer uydu ülkeler için şemsiye niteliğindeki diktatörel yönetimin demokratik yönetime geçiş sürecinin kabul edilmesi ilk varsayımdır. Özellikle 1990’ların ilk yarısında birçok bölgede siyasi değişimin hızlandığı dönemde, otoriter ülkelerin siyasi liberalleşme çabası küresel bir boyut kazandı. Bu çerçevede yaklaşık 100 ülke (Özellikle Latin Amerika, Doğu Avrupa, Asya, Sahra altı Afrika ve Orta Doğu ülkeleri) bu durumdan etkilendi. Bu durumda bazı demokratikleşme çabasına giren ülkelerin dışında tam tersi süreci yaşayanlar da olmuştur.

2) Demokratikleşme belli bir aşamada, sıralı olarak ortaya çıkma eğilimindedir. Yani ilk olarak diktatör rejimde çatlaklar ortaya çıkar ve siyasi liberalleşme süreci başlar, sora rejimin çöküşü gerçekleşir ve yeni bir anayasa yürürlüğe girerek bu çerçevede ulusal bir seçim yoluyla seçilmiş hükümet iktidara gelir ve sonuç olarak demokratik bir kurumsal yapı meydana gelir. Son aşama olarak da birtakım reformlar çerçevesinde seçim sistemi, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi liberal demokratik konsolidasyon uygulamaları yaşanır.

3) Temel bir demokratikleşme dizisinin üçüncü varsayımı seçimlerin belirleyici önemine olan inancın ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda seçimlerin siyasi katılımı ve devletin vatandaşlarına hesap verebilirliğini genişletmeye ve derinleştirmeye hizmet edeceğine olan inanç ortaya çıkar.

4) Geçiş ülkelerindeki ekonomik düzeylerin, siyasi geçmişin, kurumsal mirasın, etnik unsurların, geleneklerin veya diğer yapısal özellikler geçiş sürecinde veya sonucunda önemli faktörler olmayacaktır. Bu bağlamda örnek verilen koşullardan ziyade demokratikleşme için gerekli görülen en önemli unsur ülkenin siyasi elitlerinin demokrasiye olan eğilimleridir.

5) Demokratikleşme sürecinin, yeni seçim kurumlarının oluşturulması, parlamenter reform ve yargı reformu gibi devlet kurumlarının yeniden tasarımı içerdiği ancak hâlihazırda işleyen devletlerin bir modifikasyonu olarak kabul edildiği varsayılmaktadır. Yani bu süreçteki aşamaların belirlenmesinde yeniden kurumsal düzenlemeler yapılması söz konusudur.

Huntington da ülkelerin sahip oldukları kültürel değerler çerçevesinde, geçiş sürecinde demokratik ya da otoriter bir seçim yaptıkları görüşünü savunanlardandır. “Medeniyetler Çatışması” olarak adlandırılan bu tez ekonomik, kültürel ve kurumsal değişimlere rağmen, yönetim anlamında değişim yaşamayan ülkelere bahseder. Zira bu ülkelerin yönetsel işlevi o ülkenin sahip olduğu medeniyete bağlıdır. Dolayısıyla ona göre demokratikleşme sürecinde kültürel dinamikler en önemli etkenlerden biridir. Huntington, dünyayı bu bağlamda dokuz farklı kültürel, dinsel ve coğrafik medeniyete ayırarak onların yönetimlerini demokratik ve otoriter anlamda incelemeye tabi tutmuştur (Alkan, 2011, s.4) [2].

1990’lı yıllardan itibaren bazı ülkelerin bu bağlamda demokrasi ve diktatörlük arasında döngüler yaşadığı gözlemlenmiş ve bu açıdan özellikleri doğrultusunda bir takım rejim kavramları ile adlandırılmışlardır. Burada rejimden kasıt hükümetin karar alma gücünün örgütlenmesi, uygulanması ve aktarılmasındaki temel kalıplar olarak anlaşılmaktadır (Hale, 2005, s.136) [17]. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni rejim modelleri kapsamında illiberal demokrasiler, hibrid (karma) rejimler, süper başkanlık rejimi, patronal başkanlık rejimi, rantiyer devlet ve modern patrimonyal sultanlıklar konuları ele alınarak Kırgızistan’ın bağımsızlığından 2020’de gerçekleşen iktidar değişimine kadar olan süreç ele alınmıştır.

2. Literatür Taraması

Soğuk Savaş’ın sona erdiği süreçten itibaren Post-Sovyet ve onun güdümündeki coğrafya başta olmak üzere dünyanın muhtelif bölgelerinde yeni rejim tipleri ortaya çıkmaya başladı. Bu rejimleri ne tam demokratik ne de tam otoriter olarak adlandırmak mümkün değildi. Zira bünyelerinde hem demokratik hem de otoriter (resmi/gayiresmi) kurum ve kuralları barındırmasından dolayı adeta muğlak bir hal almışlardı. Bu çerçevede illiberal demokrasiler, hibrid, süper başkanlık ve patronal

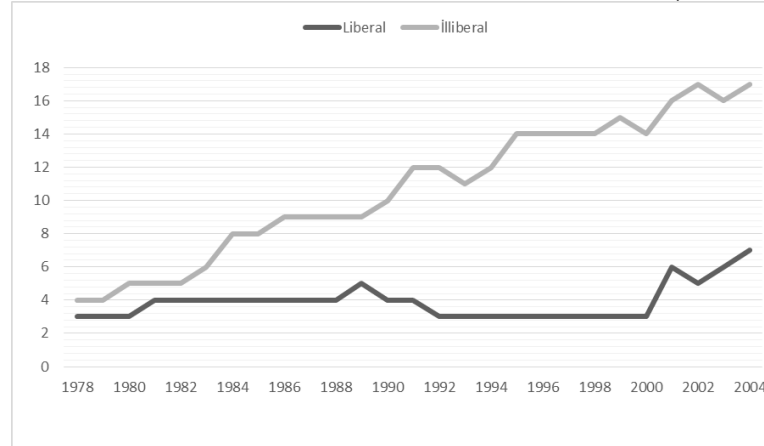
başkanlık rejimleri ile rantiyer devlet ve modern patrimonyal sultanlıklar çalışmanın bu bölümünde incelenmiştir.

2.1. İlliberal Demokrasiler

İlliberal demokrasi kavramının teorisyeni olan Fareed Zakaria, 90'lı yılların sonlarında demokratik yollarla yapılan seçimlerle iktidara gelenlerin zamanla anayasal kuralları görmezden geldiği ve bu şekilde bireylerin hak ve özgürlüklerinin zedelendiğini belirtmiştir. Bu teoriyi ilk olarak 1996 Bosna seçimlerine atfen ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda bazı Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa ülkelerini de örnek göstererek bu eğilimin yükselerek devam ettiğini vurgulamıştır. Fakat bu problemi saptamanın da güç olduğunu bildirmiştir. Çünkü Batı ülkelerinin demokrasi kavramından anladığı liberal demokrasi, demokrasiden teorik ve tarihi olarak farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda son yıllarda demokratik ülkelerin arttığı varsayımına karşı Zakaria liberal demokrasinin aynı düzeyde gelişmediğini ve yayılmadığını, aksine illiberal demokrasilerin ortaya çıkmaya başladığını savunmuştur (Zakaria, 1999, s.7) [33].

İlliberal demokratik yönetimlerin yükselişe geçtiği Latin Amerika'da rekabetçi seçimler siyasi gücü tesis eden bir araç haline gelmişti. Huntington'un belirttiği "üçüncü dalga" demokratikleşme safhasında Latin Amerika'da siyasi değişim belirginleşti. Bu süreçte özgür ve adil seçimler ile birlikte vatandaşların haklarının kısmi fakat sistematik bir şekilde bastırılması eğilimleri artış gösterdi. 1970'lerin sonlarında başlayan rejim değişikliklerinin birçoğu daha çok illiberal demokrasiye geçiş ile sonuçlanmıştı. Bunların içinde illiberal demokrasiler zamanla liberalleşme yoluna girerken, tam tersi durumlar da söz konusu olmuştu. Bu sorunun temelinde ise ekonomik sıkıntılar yatmaktaydı. Yüksek enflasyon seviyeleri halkı protestolara teşvik etmiş ve genel bir toplumsal rahatsızlık uyandırmıştı. Siyasi liderlerin ise bu tepkileri sert bir şekilde bastırması söz konusu olmuştu. Dolayısıyla bu Latin Amerika ülkelerinde demokratik seçimlerin yapılmasının, insan hak ve özgürlükleri anlamında bir katkısının olmadığı anlaşılmıştı (Smith ve Ziegler, 2008, s.46-47) [30].

Şekil 1. Latin Amerika'da Liberal ve İlliberal Demokrasiler (1978-2004)

Smith ve Ziegler (2008, s.37) [30], Latin Amerika'daki ülkelerin 1978'den 2004'e kadar olan demokratik gelişimlerini gösteren yukarıdaki gibi grafik hazırlamışlardır. Grafiğe göre illiberal demokrasi Latin Amerika'daki en yaygın siyasi örgütlenme biçimi ve egemen siyasi rejim türü haline gelmiştir.

İlliberal demokrasilerin demokratik olmalarından dolayı kendilerince hazırlamış oldukları meşru yöntemler bulunmaktadır. Liberal demokrasileri zedeleyecek bu eğilimler özellikle iki dünya savaşı arasındaki süreçte hızlandı. Bu aşamada çoğu demokratik yollarla seçilen liderler tarafından bu sistem kötüye kullanıldı ve otoriter rejimlere dönüşme eğilimine girdi. Zakaria, bu eğilimlerin karşısında durabilecek ve demokratikleşmeyi aşılayabilecek, liberalleşmeyi sağlayabilecek bir güç olarak ABD'yi görmüştür. Ona göre aynı zamanda anayasal liberalizmin yoksunluğu tehlikeli bir durum ortaya çıkaracaktır. Çünkü bu durum zamanla özgürlükleri kısıtlama, iktidarın kötüye kullanılması, etnik ayrışmalar ve son aşama olarak savaşları tetikleyebilecektir (Zakaria, 1999, s.18-19) [33].

Kısaca illiberal demokrasi kavramı seçimleri odak noktasına koyan bir rejim türüdür. Bu kavramın yerine “yarışmacı otoritarizm” kavramı da kullanılabilir. Fakat bazı noktalarda bu iki kavram birbirinden ayrılmaktadır. Yarışmacı otoritarizm rejiminde sistem içinde demokratik kurumların mevcudiyeti ile birlikte bu kurumların işleyişinde hileli seçimler, yolsuzluklar, basının kontrol altında tutulması gibi uygulamalar da görülebilir. Anayasal kurumlara rağmen demokrasi dışı uygulamalar yoğun olarak yaşanır. Dolayısıyla yarışmacı otoritarizm kavramı illiberal demokrasi ile benzerlikler taşısa da hileli seçimler, anayasal hak ve özgürlüklere biçim olarak yer verilmiş olmasına rağmen pratikte sıkıntılar yaşanması ikisini birbirinden ayıran özelliklerdendir (Alkan, 2011, s.7-8) [2].

2.2. Hibrid Rejimler

Hibrid (karma) rejimler, hem otoriter hem de demokratik kurumların aynı anda var olması ve beraber işlev sürdürmesi durumunda ortaya çıkan rejim tipleridir. Demokratik kurumların mevcudiyeti, otoriter rejimi meşrulaştırmak görevi yapmaktadır (Alkan, 2011, s.8) [2]. Bu tip rejimler Soğuk Savaş öncesi (Malezya, Meksika, Singapur, Güney Afrika, Tayvan vs.) görülmele beraber asıl Soğuk Savaş sonrası demokratikleşme sürecinde sayılarının arttığı ve çeşitlendiği bilinmektedir. “Üçüncü Dalga”nın durması ile başlayan bu süreç hibrid rejimlerin yükselişe geçtiği dönemi kapsar. Bu rejimler demokratik ve otoriter unsurları bir arada bulunduran, ayrıca diktatörlükleri gizlemeye yarayan yarı-rekabetçi seçimleri içeren bir sisteme sahiptir. Bu anlamda hibrid rejimlere “seçimli otoriter” rejimler de denebilir. Bu rejimlerde seçimler demokratik olarak yapılmasına karşın yargı, yasama organı ve medya gibi kurumlar baskı altında tutulur ve zayıflatılmaya çalışılır (Goode, 2010, s.156) [16].

Hibrid rejimlerden bazıları (Meksika, Senegal, Tayvan) 1990’larda demokratik geçişlere uğramış olmasına karşın, bazıları da (Azerbaycan, Belarus) belirgin bir biçimde otoriterleşme yönünde ilerlemişlerdir. Bununla beraber bazıları da (Rusya, Malezya, Ukrayna, Zambiya, Zimbabve) sabit kaldı. Fakat yine de Goode, hibrid rejimlerdeki demokratikleşme beklentilerinin tamamen kapalı rejimlerden daha iyi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu rejimlerin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratikleşmeye daha eğilimli olduklarını vurgulamıştır. Zira o dönemin rekabetçi otoriter rejimlerini demokratikleşme için en güçlü adaylar olarak görmektedir (Brownlee, 2009, s.515-516) [3].

Üçüncü dalga hareketlerinin geç döneminde ne tam demokratik ne de geleneksel olarak otoriter olmayan rejimlerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Demokrasi açısından ele alındığında yalnızca seçimlerin var olması, aynı zamanda sivil hak ve özgürlüklerin de korunmasına yönelik bir demokrasi standardının almaması, illiberal demokratik rejimlerin yükselişe geçtiği göstermektedir. Böylece liberal ve kapalı otoriter rejimler arasında kalanlar ise seçimli demokrasi, muğlak rejimler, yarışmacı otoriter ve hegemonik seçimli otoriter rejim olarak adlandırılabilir (Diamond, 2002, s.25-26) [11].

Diamond, bu konuda Sovyet sonrası ortaya çıkan rejimleri örnek göstermiştir. Ona göre hegemonik seçimli otoritelerde oyların dörtte üçünü veya daha fazlasını toplayarak iktidar olma söz konusudur. Bu çerçevede Kazakistan’da 1995’te %95, 1999’da %80 oy ile cumhurbaşkanı seçilen Nursultan Nazarbayev ile Kırgızistan’da 1995 ve 2000 yıllarında %75’ten fazla oy ile seçilen Askar Akayev dönemlerinde her iki ülkeyi bu kapsamda değerlendirmiştir. Aynı durumun 1999’da Cezayir’de, 1998’de Azerbaycan’da, 1998’de Burkina Faso’da, 1999’da Cibuti’de ve 2000’de Tanzanya’da olduğunu da belirtmiştir (Diamond, 2002, s.32) [11].

Bu çerçevede hibrid rejimler seçim haricindeki kurumların işlevlerini ortaya koyan bir kavram olarak siyaset bilimi literatürüne girmiştir. Rejimler içindeki farklı anlayışlar yine hibrid rejim içinde farklı sınıflandırmalara sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla geçiş sürecinde liberal demokrasiye geçiş beklenirken farklı modellerin uygulanması konusu hibrid yani karma rejimleri gündeme getirmiştir (Alkan, 2011, s.12) [2]. Bununla beraber Sovyet sonrası ülkelerde demokrasinin kurumsallaşamamasının nedenlerini ve bu ülkelerdeki otoriter eğilimlerin iç dinamiklerle bağlantısını saptamak üzere bazı farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır (Alkan, 2010, s.27) [1].

2.3. Süper Başkanlık Rejimi

Rus siyasi sisteminin en temel özelliklerinden biri olağandışı güçlü bir başkan ve nispeten zayıf bir yasama organını ifade eden bir anayasal düzenden ibaret olmasıdır. Bu şekilde bir başkanlık sisteminde, başkan kararname ile hem yasama hem de yürütme işlevini görebilmektedir. Ayrıca bu sistemlerde Batı demokrasilerinden çok daha büyük, genişleme eğiliminde olan ve çok yönlü bir bürokratik düzen söz konusudur. Süperbaşkanlık rejimi 1993'te Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in yeni anayasa taslağını sunduğu ve onay kazandığı referandum doğrultusunda Rusya'da ilk olarak ortaya çıkmıştır. Rus halkının bu referandumu onaylaması aslında hükümetin fonksiyonlarını felce uğratan cumhurbaşkanı ve parlamento arasındaki çıkmazdan kurtulmak istediğinin göstergesiydi. Dolayısıyla Rus halkı güçlü bir başkanın, hükümetin işlerini kararlı bir şekilde yürüteceğine inanıyordu. Başkanlık sistemi Rusya'ya özgü değildir. Nadiren Doğu Avrupa'da, bazı Post-Sovyet ülkelerde, özellikle de Latin Amerika ülkelerinde gözlemlenmektedir. Fakat yine de Yeltsin, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'daki muhalefete karşı hoşgörüsüz ve seçmenlere karşı sorumsuz diktatörlerden ayrılmaktaydı (Fish, 1997, s.326) [15].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beri birçok akademisyen Post-Sovyet ülkelerdeki partilerin zayıflığına dikkat çekti. Söz konusu bölgede fazla sayıda "sahte partiler (pseudo parties)" ortaya çıktı. Bu sahte partiler komünizm sonrası toplumlarla bağlantısı olmayan ve siyasi partilerin en temel işlevlerini dahi yerine getiremeyen oluşumlar olarak ortaya çıktı. Genel itibarıyla eski Sovyet ülkelerinde siyasi partilerin gelişimi ile ilgili iki farklı yaygın görüş mevcuttur. Bunlardan biri 'güçlü' ve 'gerçek' siyasi partilerin ortaya çıkmasının ilerleyen dönemlerde de pek mümkün görülmediğini savunan 'kötümser' görüştür. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde neden Batılı anlamda siyasi parti anlayışının gelişmediği konusunda çeşitli nedenler açıklanmıştır. İlk olarak partilerin gelişmesinin önünde bir engel olarak totaliter bir geçmişin mirası durmaktadır. Ayrıca, Sovyet totaliteryanizmi nedeniyle siyasi partileri destekleyebilecek güçlü bir sivil toplumun tesis edilmemiş olması da bu sebepler arasındadır. Bununla birlikte süper başkanlık rejimi de siyasi partilerin güçlenmesindeki engellerden olduğu savunulmaktadır. Diğer bir görüş de siyasi yapıların, özellikle de siyasi partilerin gelişimini geciktiren "süper başkanlık" olgusuna vurgu yapmıştır. Eski Sovyet ülkelerinde bu görüşe göre partilerin güç kazanamamasının asıl nedeni süper başkanlık rejimlerinin tesis edilmiş olmasıdır (Ishiyama ve Kennedy, 2001, s.1177-1178) [19].

Post-Sovyet ülkelerde yasama, yürütme ve yargı kurumlarının ilişkileri temelinde bu ülkelerden bazıları süper başkanlık rejimleri olarak kategorize edilmiştir. Bu rejimlerde yürütme erkine geniş bir hareket alanı, güç ve araç verilmiştir. Devlet başkanının yasama organı haricinde sahip olduğu geniş kararname çıkarma yetkisi, onu şahsi bir yasa yapma organı haline de dönüştürmektedir. Aynı zamanda parlamentoyu feshedebilme, veto yetkisi ve yargı organını etkileyebilme gücü de bulunmaktadır. Dolayısıyla parlamentonun devlet başkanı ile uyumlu olması zorunlu hale gelmektedir. Bu rejim tipinde yasama ve yürütme organlarının rekabetçi seçimler yoluyla oluşturulduğu görünümü olsa da, aslında bu sistem iktidarın değişimini uygulamada imkânsız bir hale getirmektedir (Alkan, 2010, s.27) [1].

2.4. Patronal Başkanlık Rejimi

Birtakım halk hareketleri sonucunda Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna'da meydana gelen devrimler ve iktidar değişimleri, süper başkanlık rejiminin bunlar gibi bazı ülkelerde iç dinamiklerin etkisiyle yeniden analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu süreç süper başkanlık rejiminin bu şekilde yeniden yorumlanması *patronal başkanlık rejimi* kavramını gündeme getirmiştir (Alkan, 2010, s.28) [1].

Hale, makalesinde Sovyet sonrası dünyada yaygın olan bir rejim döngüsünü ele almıştır. Bu kapsamda patronal başkanlık rejimini tasvir eden Hale, ilk olarak doğrudan seçilen bir başkanın, diğer devlet organları üzerinde büyük gücünden bahseder. İkinci olarak da devlet ve ekonominin kesiştiği noktalarda başkanın patron-müşteri (patron-client) ilişkisine dayanan enformel bir güce sahip olduğunu belirtir. Bu rejim tipini Kitschelt, Markowski ve Toka "patrimonyal komünizm" in mirası olarak görürler. Uygulamada bu durum, bir başkanın sadece resmi anlamda kullandığı yetkilerin geniş kapsamını ifade etmez. Aynı zamanda büyük maddi zenginlik ve iktidar kaynaklarının resmi kurumsal kanalların dışında da yönlendirebilme kabiliyetine sahip olduğu anlamına gelir. Daha

önemlisi bu otorite, siyasi hedeflerini yerine getirmekle beraber, siyasi ortakları ödüllendirip, tehdit unsuru oluşturanları da cezalandırarak kendi gücünü koruma yoluna giderler (Hale, 2005, s.137-138 [17]).

Bu sistemin en belirgin özelliklerinden biri ülkedeki güvenlik kurumlarının, söz sahibi seçkinler hakkında bilgilerin toplanmasıdır. Bu bilgiler seçkinler tarafından iktidar değişimlerine neden olabilecek durumlarda kullanılabilir. Buna karşın bölgesel ve bürokratik seçkinler kendi aralarında iyi bir şekilde koordine olduklarında iktidar için bir tehdit unsuruna dönüşebilmektedir. Muhalif gruplar ile iş birliği yapan seçkinler, sahip oldukları imkanları lidere karşı kullanabilirler. Bu bağlamda lider, sahip olduğu araçları ve seçkinler arasındaki rekabeti optimum düzeyde kullanmadığında bir iktidar kaybına uğrayabilir (Alkan, 2010, s.29) [1].

2.5. Rantiyer Devlet

Dünya ekonomisine yön veren araçlardan olan petrol işi, küresel emtia ağlarının en büyük ve en geniş çapta bütünleşmesidir. 19. Yüzyılda kurulan petrol şirketleri, 20. yüzyılda dünya ekonomisinin önemli bir payını ele geçirmiş oldu. Kapitalist sistem içerisinde petrolün sanayileşme sürecine olan katkılarında dolayı önemi daha da çok artmıştı (Yates, 1996, s.1). Bu bağlamda *rantiyer devlet* teorisi, özellikle petrol rantının hakim olduğu ülke ekonomilerinde, petrol satışından elde edilen gelirin siyasal otorite tarafından kullanılmasıyla ilgilidir. Bu kavram 1970’te İranlı bir ekonomist olan Hossein Mahdavi tarafından kendi ülkesi özelinde öne sürüldü. Rantiyer devlet teorisyenleri, özellikle petrol politikalarıyla ilişkili ekonomik rantın büyük bir payına sahip olan petrol ihracatçısı Arap ülkelerini ele almışlardır (Yates, 1996, s.11-12) [32].

Petrol kaynaklarına sahip ülkelerde, petrol gelirleri hükümetin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü teşkil ettiğinde rantiyer devlet modeli devreye girer (Smith, 2004, s.233) [29]. Rantiyer devlet teorisi, önemli doğal kaynak zenginliğine sahip devletlerin neden benzer ekonomik ve politik yörüngeye sahip oldukları ile ilgili bir dizi fikirlerdir. Bu teoriye göre rantiyer devletler üç temel özelliğe sahiptir. İlk olarak bu devletler vergilere dayanmayan bir ekonomik yapıya sahiptir. Dolayısıyla hükümetler vergi mükellefine karşı demokratik yükümlülüklerden serbest bırakılır. İkinci olarak, petrol satımından elde edilen gelir iktidar tarafından nüfuz koruma ve baskı için kullanılır. Son olarak bu devletlerde sosyal yapının demokratik muhalefet için az bir alan bırakması söz konusudur. Bu şekilde petrol gelirlerinin otokrasi ile ilişkili olduğu rantiyer devletlerdeki bu özellikler devletlerin demokratikleşmesine de engel olmaktadır (Sandbakken, 2006, s.135) [27].

Post-Sovyet ülkelerinden olan Azerbaycan ve Kazakistan için de doğal kaynakların satımının siyasete olan ilişkisi konusunda rantiyer devlet olgusundan söz edilebilmektedir. Bu tip devletlerde ekonomi büyük ölçüde hidrokarbon kaynakların ihracatı doğrultusunda elde edilen gelirin siyasal otorite tarafından idare edilmesi, siyasi anlamda merkezileşmiş bir yapıyı, yolsuzlukları, gelir dağılımındaki adaletsizliği de ortaya çıkarır. Elde edilen gelir sayesinde ülke ekonomisindeki olumlu izlenimler, demokratik anlamdaki ilerlemeyi yavaşlatmakta ve liderin gücünü artırmaktadır. Genellikle başkanlık yöntemini benimseyen bu devletlerde otoriter eğilimlere rastlanır ve ülke bürokrasisi neopatrimonyal ve merkezizetçi bir yapıya bürünür (Alkan, 2010, s.30-31) [1].

Rantiyer devletlerde gelir kaynağı bahse konu yeraltı zenginliklerinin satımı yoluyla elde edildiğinde birinci derece rantiyer veya tam rantiyer devlet olgusu ortaya çıkar. Yeraltı kaynaklarına sahip olmayan ve gelirin büyük bir kısmı dış yardımlara bağlı olan ülkeler ise *ikinci derece rantiyer devlet* olarak adlandırılır. Otoriterleşme anlamında birinci derece rantiyer devletler daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda maddi gücü elinde tutan seçkinler rantın yönetiminde karar verici mekanizma rolünü üstlenir. Bu şekilde de toplum üzerinde etki alanı oluşturarak iktidara özerklik sunar. Orta sınıfın oluşmadığı bu ekonomik sistemde patronaj ilişkiler de önem kazanır. Ülkedeki yabancı yatırımlar da bu seçkinlerle iş birliği halinde oldukları için gelir dağılımı ülke içinde adaletsiz bir biçimde gerçekleşir (Alkan, 2010, s.31) [1]. Lowi’ye göre de petrolden elde edilen gelirin yanlış bir biçimde pay edilmesi, servetin petrolden elde edildiğinden kaynaklanmamaktadır. Bu servet, başka bir kaynaktan gelse dahi, bu tip ülkelerde yine adaletli bir gelirin olmayacağını savunmuştur (Lowi, 2009, s.37) [22].

2.6. Modern Patrimonyal Sultanlıklar

Weber'e göre "Sultanlık", bir efendinin yönetim ve askeri gücü kişisel bir araç olarak gördüğü ve takdir yetkisinin oldukça geniş olduğu geleneksel egemenlik tipi olan patrimonyalizmin en uç durumudur (Weber, 2017, s.38) [31]. "Sultanlık (sultanistic) rejimi" kavramı, Juan Linz tarafından yapılan, demokratik olmayan totaliter ve otoriter rejimler arasındaki farkları sistematik olarak karşılaştırmalı analizi doğrultusunda ortaya atılmıştır. Demokratik toplumların az sayıda olduğu 1970'li yıllarda Linz bu kavramı Franco'nun İspanya'sı, Afrika, Latin Amerika ve Balkan ülkeleri karşılaştırmasıyla geliştirdi (Chehabi ve Linz, 1998, s.3) [7].

Linz, bu terim üzerinde demokratik olmayan devletler sınıflandırması kapsamında çalışırken, Franco rejimindeki İspanya'da ve Nazi rejimindeki Almanya'da günümüzdeki "totaliter" modellere uymayan bir otoriter modelin çıktığını fark etti. Weber, sultanlık rejimini karakterize ederken patronaj, nepotizm, adam kayırma ve yolsuzluk olgularını ön plana koymuştu. Bu bağlamda Terry Karl, Juan Vicente Gomez yönetimindeki Venezuela'da, Chehabi ise İslam devrimi ile yönetimi ele geçiren İran'daki Şah rejimini bu çerçeveye oturtmuştur. Linz'den bağımsız olarak Richard Sandbrook da Weber'in sultanlık kavramının günümüz Afrika koşullarına daha uygun olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda Gine ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki yarı askeri veya askeri yönetim biçimleri, tek parti veya rekabetçi parti sistemlerini örnek olarak göstermiştir (Chehabi ve Linz, 1998, s.5) [7].

David Nicholls, Weber'in sultanlık kavramının geleneksel otoritenin bir alt türü olmasına rağmen, günümüz sultanlık rejimlerinin modern yasal-rasyonel otoritenin yozlaşmasından veya eksik olarak gelişmesinden kaynaklandığını savunmuştur. Dolayısıyla Weber'den hareketle "Modern sultanlık" kavramının da neopatrimonyal otoriteler kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi sultanlık rejimi patrimonyal otoritenin, modern sultanlık rejimleri ise neopatrimonyal otoritelerin aşırı versiyonlarıdır (Chehabi ve Linz, 1998, s.6) [7].

Tablo 1. Patrimonyal Yönetim Tipleri

	Otorite tipi	Aşırı şekli
Geleneksel	Patrimonyalizm	Sultanlık
Modern	Neopatrimonyalizm	Modern Sultanlık

Modern sultanlık rejimleri kişisel bir yönetime, sadakate, korku ve ödüllendirmeye dayanır. Yönetici, bir ideoloji, karizmatik özellikler veya değerler sistemi haricinde gücünü sınırsız kullanır (Chehabi ve Linz, 1998, s.6 [7]. Bu tür yönetimlerde yönetsel pozisyonlar ve kariyer imkanları, aile üyeleri, yakın ilişkide bulunan kimseler, iktidarın korunabilmesi için faydalı olabilecek şahıs veya gruplar arasında paylaşılır. Bu paylaşım ağı yönetimin yozlaşmasına, yolsuzluk ve rüşvetin yaygınlaşmasına ve keyfi uygulamalara yol açabilmektedir. Bu bağlamda iktidar değişiminin aile fertleri arasında gerçekleştiği patrimonyal sultanlıklara Azerbaycan'da güçlü seçkinler grubuna rağmen Haydar Aliyev'in yönetimi İlham Aliyev'e devretmesi, Kırgızistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in yönetime aile üyelerini dahil etme çabaları ve Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in yönetiminde yine aile üyelerinin ön plana çıkması örnek gösterilebilir. Fakat bu tip rejimler zamanla diktatörlüklere dönüşebileceği gibi, demokratik eğilimlere de uğrayabilmektedir (Alkan, 2010, s.32) [1].

3. Yeni Rejim Modelleri Çerçevesinde Kırgızistan'ın Dönemlere Göre İncelenmesi

Gorbaçov döneminde siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda geliştirilen reformların Kırgızistan'da uygulanmaya başlanması uzun süre olsa da diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşmuştu. Fakat diğer ülkelerde bu makama Komünist Parti birinci sekreterleri gelmesine rağmen Kırgızistan'da bir akademisyen olan Askar akayev gelmişti (Coldoşov, 2017, s.249) [8]. Kuzeyli kimliğe sahip olan Akayev, güneyli Özbekler tarafından da bir denge unsuru

olarak desteklenmekteydi. Moskova yönetiminin de bu adaylığa olumlu bakması sonucu Akayev 28 Ekim 1990 tarihinde cumhurbaşkanı seçildi (Alkan, 2011, s.214) [2].

30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kırgızistan'a artık Moskova merkezli yardımların gelmeyeceğinden dolayı yeni ekonomik kaynaklar edinilmesi gerekmekteydi. Herhangi bir hidrokarbon kaynağına da sahip olmayan Kırgızistan, kapitalist bir ülke adayı olarak yüzünü batıya çevirme ve bu yönde politikalar geliştirme yolunu tercih etti. İlk başlarda demokratik bir görünüm veren ülke batılı akademisyenler tarafından "Orta Asya'nın İsviçre'si" olarak adlandırılmaya başladı. Akayev'in benimsemeye başladığı liberal ekonomik politikalarından dolayı da batılı devletlerin ülkeye olan olumlu bakışı ve maddi yardımları da yükselişe geçmeye başladı (Alkan, 2011, s.218) [2]. Batılı devletler tarafından birçok program kapsamında yardım ve hibe destekleri ülkenin demokratikleşme yolunda yaşadığı sıkıntıları hafifletme amacı da taşımaktaydı. Kırgızistan dışındaki diğer Orta Asya ülkelerinin liderleri Komünist Parti elitlerinden olduğu için de aslında bu yardımlar bir nevi nispet amacı olarak da görülmekteydi. 1996 yılına gelindiğinde batılı ülkeler tarafından Kırgızistan'a yapılan yardımlar 142 milyon doları bulmuştu (Connery, 2000, s.3-5) [10].

Akayev'in batı yanlısı ve reformcu tutumlarına rağmen ülkede önemli demokrasi sorunları da bulunmaktaydı. Fakat yine de jeo-kültürel çerçevede incelendiğinde Kırgızistan'ın çevre ülkelere göre daha demokratik bir görüntü verdiği söylenebilir. Ancak bu olumlu görüntü Akayev'in ikinci dönem liderliğinde değişimlere uğramaya başladı. Özellikle 1996'da onaylanan anayasa referandumu cumhurbaşkanının yetkilerini önemli ölçüde arttırırken parlamentonun (Cogorku Keneş) yetkilerini de azaltmayı öngörüyordu. Yine buna bağlı olarak yargının bağımsızlığı ilkesi de zarar görmeye başlamıştı. Ülke yönetiminde otoriter eğilimin artışa geçmesi de bu dönemde yaşanmış, ülke sorunları konusunda sesini yükseltmeye çalışan muhalefet de bastırılmaya başlanmıştı. 2000 yılında yapılan cumhurbaşkanı ve parlamento seçimlerinin de şaibeli gerçekleşmesi Kırgızistan'a olan olumlu görüşlerin daha da azalmaya başlamasına neden olmuştu (Coldoşov, 2019, s.235) [9].

Akayev döneminde cumhurbaşkanının yetkileri sonraki referandumlarda da önemli derecede arttı. Buna karşılık parlamentodaki milletvekili sayısında ve yetkilerinde daralmaya gidildi (Alkan, 2011, s.216) [2]. 1998 referandum sonuçlarına göre de önemli yetkiler elde eden Akayev ülke içinde ve dışında popülaritesini kaybetmeye devam etti. İcra kurumlarını feshedebilme, güvenlik konseyini değiştirebilme, yerel mahkeme üyelerini atama ve görevden alma, sayıştay başkanını atama gibi yetkiler bunlardan bazılarıydı. Bununla birlikte siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda cumhurbaşkanının etkisi iyice görülebilmekteydi. Bu süreçte önemli muhalif yetkililerden Feliks Kulov ve Daniyar usenov gibi isimlerin baskı altına alınması söz konusu oldu (Connery, 2000, s.7) [10]. Bunlara ek olarak siyasi seçkinler ile halk arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliğin giderek artış göstermesi, gelir dağılımındaki adaletsizlik, cumhurbaşkanı ve yakın çevresinin resmi kurumlar üzerindeki etkisinin artması, klan siyasetinin güç kazanması, cumhurbaşkanının aile üyelerinin ülke siyasetinde daha etkin rol oynamaya başlaması, bürokratik kurumlarda nepotizm ve yolsuzluğun giderek artması gibi gelişmelerin ışığında 2005 seçimlerine gidilmişti (Esenbaev, 2015, s.49) [14]. Bu seçimlerin de şaibeli gerçekleşmesi muhalefetin de başını çektiği halk ayaklanmasına neden olmuş ve Akayev görevinden çekilerek yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştı.

Akayev'in görevinden çekilmesinin ardından cumhurbaşkanı seçilen Kurmanbek Bakiyev ilk iş olarak muhalif liderlere önemli makamlar vererek onları sindirmeye çalıştı. Fakat anayasal değişim konusundaki taahhütlerini gerçekleştirilmeyen cumhurbaşkanına karşı muhalif liderlerden Ömürbek Tekebayev, Almazbek Atambayev ve Roza Otunbayeva öncülüğünde bazı eylemler gerçekleştirildi. Buna rağmen cumhurbaşkanlığı makamını güçlendirecek yeni kararlar alınmaya devam etti. Dolayısıyla Bakiyev de Akayev'in başlatmış olduğu otoriterleşme sürecini devam ettirmeye çalıştı (Joldoshov, 2015, s.134-135) [20]. Lale Devrimi olarak da adlandırılan Akayev'in düşüşünden sonra siyasi hayat daha kırılğan hale gelmiş, siyasi ve ekonomik baskı grupları daha fazla güç kazanmak için bir yarışa girmiş, bununla birlikte siyasi suikastler ve istikrarsızlık artışa geçmişti. Akayev döneminde olduğu gibi Bakiyev döneminde de aile üyelerinin ülke siyasetine karışması söz konusu olmuş, hatta bazı raporlarda cumhurbaşkanının oğlu Maksim Bakiyev'in birçok yolsuzluğa bulaştığı ortaya çıkmıştı (Roy, 2011, s.200) [25]. Bununla birlikte Bakiyev, Rusya'dan esinlenmek suretiyle hakim parti oluşturarak iktidarın boyunduruğunda bir parlamento ile dar bir elit grup ile ülke

yönetimini sürdürme düşüncesindeydi. Parlamentoda da muhalefet kanadına küçük bir alan ayırarak ülkenin tek partili sistemle yönetilmediği görüntüsü vermeye çalışmıştı. Bu dönemde yolsuzluk artmaya devam ederken özellikle enerji ihracatından edinilen gelirin oldukça düşük gösterilmesi, buna karşın ülkede sık sık elektrik kesintilerinin yaşanması da huzursuzluklara neden olmaktaydı. İç siyasetteki rahatsızlıklara ek olarak Rusya ve Çin başta olmak üzere Kırgızistan'daki ABD üssüne karşı tepkiler de gelmeye başlamıştı. Bürokrasideki pozisyonlara Akayev döneminde yerleşen kuzeyli bürokratların yerine güneylilerin yerleştirilmesi de ülkede kuzey-güney eksenli kutuplaşmayı etkileyen olaylardan olmuştu (Coldoşov, 2019, s.261-263) [9]. Bu gelişmeler ışığında muhalefet yanlılarının başlattığı gösteriler genişleyerek başkente sıçradı ve kanlı olayların ardından Bakiyev rejimi devrildi.

Bakiyev yönetiminin sona ermesinden sonra muhalif liderlerden Roza Otunbayeva kurulan geçici hükümetin başına geçerek bu görevi bir buçuk yıl sürdürdü. Bu süre içinde yaşanan en önemli olaylar ülkenin güneyinde yaşanan etnik çatışma ve yeni anayasa referandumu olmuştur. Böylece Kırgızistan parlamenter sisteme geçerek ilk iki yönetimden çıkardığı ders doğrultusunda daha demokratik bir ortam hazırlanması amaçlanmıştı. Ülkenin yeni anayasa doğrultusunda parlamenter sisteme geçmiş olmasına rağmen halk nezdinde ülkenin tek sorumlu yöneticisi cumhurbaşkanı olmaya devam etmiştir. Öyle ki siyaset ile yakından ilgilenmeyen vatandaşlardan başbakanın kim olduğunu dahi bilmeyenlerin oranı oldukça yüksektir. Bu sistem 2020 Anayasasına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra yeniden başkanlık sistemine dönmüştür.

Geçici hükümetin görev süresi dolduktan sonra 2011'de yapılan seçimlerde Almazbek Atambayev cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu dönemde muhalefet üzerine baskılar devam etti. Muhalif liderlerden Ömürbek Babanov yolsuzluk ile suçlandı ve parlamentodan çekilmek zorunda kaldı (Elkeyeva, 2012) [12]. Yine bu dönemde ülkenin en önemli altın madenlerini (Kumtör) işleten Kanada menşeli 'Centerra Gold Inc.' adlı şirket üzerinden muhalefetin iktidar kanadını suçlamaları devam etti. Bu işletmelerin kamulaştırılması gerektiğini savunan muhalif liderlerden Kamçibek Taşiyev, Sadır Caparov ve Talant Mamıtov düzenledikleri bir gösteri esnasında tutuklanarak milletvekillikleri düşürüldü. Bu bağlı olaylar ülkenin farklı bölgelerinde de küçük çaplı krizlere yol açtı. Sonraki günlerde eski parlamento başkanı Akmatbek Keldibekov da yolsuzluk iddiaları nedeniyle tutuklansa da Kumtör hakkında yaptığı açıklamaların etkili olduğu düşünülmekteydi (Coldoşov, 2019, s.246) [9]. Yine bu dönemde ülkenin güney bölgesinde yaşanan sınır sorunlarından dolayı gösteri düzenlemek isteyen muhalif liderlerin tutuklanması söz konusu oldu. İlerleyen dönemlerde de "iktidarı şiddet yoluyla ele geçirme" suçundan dolayı bazı tutuklamalar gerçekleşti. Bu olaylar ışığında yeni bir anayasanın halk oylamasına sunulacağı ilan edildi. Yeni anayasanın ise güçlü ve devrilmez bir başbakanlık makamı oluşturacağı nedeniyle bazı eleştiriler yöneltildi (Marat Kızı, 2016) [23]. Ata-Meken Partisi lideri Ömürbek Tekebayev ile sonraki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhtemel aday Respublika Partisi lideri Ömürbek Babanov da yolsuzluğa karışıklıkları gerekçesiyle tutuklandı. 2016'da yapılan anayasa referandumu da halk tarafından onaylandı ve görev süresi dolan Atambayev, partisinin cumhurbaşkanı adayı olarak Sooronbay Ceenbekov'u gösterdi (Sarigulova, 2020) [28].

Cumhurbaşkanlığına seçilen Ceenbekov ilk olarak devlet yönetiminde kişisel ilişkilerin, klan siyasetinin, bölgeciliğin ve akraba kayırmacılığının olmayacağını bildirmiş, kişisel hak ve özgürlüklere zarar verebilecek kararlardan uzak duracağını belirtmişti. Ancak göreve başlamasının ilk günlerinde önemli bürokratik pozisyonlara yakın çevresinden şahısları ve akrabalarını atamaya başladı (Ergeşov, 2020) [13]. Bununla birlikte yolsuzlukla mücadele kapsamında eski başbakanlardan Sapar İsakov ile Cantörö Satıbaldiyev de tutuklandı. Fakat bu tutuklamaların yolsuzlukla mücadeleden ziyade iktidar mücadelesi olarak da nitelendirilmekteydi (Nurmatov, 2020) [24]. Aynı zamanda bu dönemde iktidarda olan Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi (SDPK) içinde de gruplaşmalar ortaya çıkmaya başladı. Atambayev ve Ceenbekov yanlıları olarak ikiye bölünen partinin de etkisi ve gücü azalmaya başladı (Kaziyev, 2018) [21]. İlerleyen dönemde ise aralarında Bişkek eski belediye başkanları ve bakan da olan SDPK'nın üst düzey yöneticileri yolsuzlukla mücadele kapsamında görevden alınarak tutuklandı (Sagyndyk Kyzy, 2018) [26]. Parti içindeki çekişme bir süre sonra kamuoyuna da yansdı ve iki lider arasındaki çatışma gün geçtikçe artmaya

başladı. Ceenbekov'un argümanı eski Cumhurbaşkanı Atambayev'in kendisini yönetmeye çalışmasıydı. Atambayev ise Ceenbekov'u yolsuzluklarla adı anılan Matraimov ile ilişkilerinin olduğunu ortaya iddia ediyordu. Tartışmalar çeşitli ortamlarda bu şekilde bir süre daha devam etti. Son aşamada ise Atambayev de tutuklanarak hapis cezası verildi (bbc.com, 2020) [6].

Ceenbekov döneminin de önemli özelliklerinden biri yolsuzluk olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Raimbek Matraimov'un karıştığı yolsuzluk skandalı ve iktidarın bu konuya gereken önemi göstermemesi halk nezdinde rahatsızlıklara neden olmuştu. Matraimov'un tutuklanmayışı iktidar çevrelerinin de bu işin içinde olduğu sorusu akıllara gelmekteydi. Hükümet kanadında ise bu meselenin iktidarı zayıflatmaya yönelik ortaya atıldığı ve somut delillerin olmadığı görüşü hakimdi (sputnik.kg, 2020) [5]. Bununla birlikte Covid-19 pandemisinde hükümetin tutumları, ekonomik sorunlar, sağlık sisteminin çökmesi gibi nedenlerden dolayı halk arasındaki rahatsızlık giderek artış gösterdi. Bunun yanı sıra 4 Ekim 2020'de yapılan parlamento seçimlerinin şaibeli gerçekleşmesi gösterilere neden oldu ve sonuç olarak Ceenbekov cumhurbaşkanlığından çekilmek zorunda kaldı.

4. Sonuç

Bağımsızlığından günümüze Kırgızistan'da otuz yıl içinde 6 cumhurbaşkanı görev yapmıştır. Ülkede gerek parlamenter gerekse başkanlık sisteminde cumhurbaşkanlarının rolü siyasette en önemli yeri işgal etmiştir. Bu durum da anayasal sürecin bir sonucudur. 2010 anayasa referandumuna kadar cumhurbaşkanlarının Kırgız siyasi, bürokratik, ekonomik ve sosyal hayatındaki etki ve yetki alanının genişlediği görülebilir. 2010 ve 2016 anayasa referandumlarında ise başbakanın yetkileri arttırılsa da cumhurbaşkanının etkisinin kaybolmadığı söylenebilir. Kırgız siyaseti de bağımsızlık yıllarından itibaren cumhurbaşkanının etrafında kümeleşen siyasal seçkinler tarafından şekillenerek günümüze kadar gelmektedir. Yine bu süreçte muhalefetin baskı altında tutulması, bunun da yolsuzluk ile mücadele kapsamında yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fakat 2010'daki iktidar değişimine götüren olayların ardından parlamenter sisteme geçiş süreci ve ardından SDPK iktidarı döneminde siyasi açıdan yumuşama ve daha demokratik bir toplum ve siyasal rejim olma yolunda adımlar atıldığı da söylenebilir. Fakat buna rağmen liberal demokrasiden uzak bir siyasi ortam mevcudiyetini korumuştur.

Yukarıda da görüldüğü gibi Kırgız siyasi hayatına bakıldığında Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni rejim modelleri doğrultusunda bağımsızlığından günümüze kadar farklı aşamalardan geçildiği anlaşılmaktadır. Her şeyden önce Kırgızistan 'ikinci derece rantiyer devlet' statüsünde değerlendirilmelidir. Zira Kırgızistan'da hidrokarbon kaynaklarının bulunmaması jeo-kültürel çerçevede onu diğer ülkelerden siyasi ve ekonomik anlamda ayırt etmektedir. Diğer Orta Asya Türk devletlerinde yer altı kaynaklarının ihractından elde edilen gelirin otoriter hükümetlerin istikrarı için kullanıldığı bilinmektedir. Kırgızistan'da ise bu süreç ülkedeki kıt kaynakların iktidar odaklarınınca paylaşılması, bu paylaşım esnasında yaşanan ihtilaflardan dolayı da bu seçkinlerin mobilize ettiği halk hareketlerinin ortaya çıkması ve sonuç olarak iktidarların devrilmesine neden olmaktadır.

Dönemlere göre bakıldığında ise Akayev döneminin özellikle 1996 sonrası yönetim sürecinde seçimlerin merkeze konulan fakat merkezîyetçi ve baskıcı bir illiberal demokratik rejimin oturtulmaya çalışıldığı söylenebilir. İlerleyen dönemlerde yarışmacı otoritarizmin benimsenmiş olması da şaibeli seçimlerin gerçekleşmesi, yolsuzlukların artış göstermesi ve basının kontrol altına alınmasının bir göstergesi olabilir. Bakiyev döneminde aile üyelerinin devlet işlerinde öneminin artması, bölgecilik ve kayırmaların yükselişe geçmesi, zayıf bir yasama organı karşısında güçlü ve geniş yetkilerle donatılmış bir başkanın varlık göstermesi de ülkede süper başkanlık rejiminin benimsenmeye çalışıldığının bir işareti olabilir. Fakat ülkenin gelir kaynaklarının sınırlı olmasından dolayı cumhurbaşkanının kendi otoritesini koruyabilecek ve etrafındaki siyasi seçkinleri kontrol altında tutabilecek mekanizmayı sağlayamadığı için bu sistemin yerleşemediği ve iktidardan ayrılmak zorunda kaldığı söylenebilir. SDPK iktidarını kapsayan Atambayev ve Ceenbekov döneminde ise birbirine benzer ve ilk iki cumhurbaşkanına nispeten daha ılımlı bir siyaset sürdürüldüğü ifade edilebilir. Fakat buna rağmen yargı, yasama, medya, kolluk kuvvetleri gibi organların iktidarın baskısı ve güdümüne girmesi, aynı zamanda yarışmacı seçimlerin devam ettirilmesi, buna benzer

demokratik kurumların varlığını sürdürmesi ülkede hibrid rejimin yerleştiğinin bir göstergesi olabilir. Bütün dönemleri kapsayacak şekilde ülke siyasetinde bölgecilik, hemşericilik, klancılık gibi faktörler doğrultusunda patronaj ağlarının yaygın olması da patronal başkanlık rejiminin hakim olduğu anlamını taşımaktadır.

Kaynakça

1. Alkan, H. Azerbaycan Paradoksu, Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan'da Siyasal Sistem ve Dış Politika. – Ankara: USAK Yayınları, 2010.
2. Alkan, H. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar. – Ankara: USAK Yayınları, 2011.
3. Brownlee, J. Portents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transitions // *American Journal of Political Science*. – 2009. – Vol. 53 (3). – P. 515-532.
4. Carothers, T. The End of Transition Paradigm // *Journal of Democracy*. – 2002. – Vol. 13 (1). – P. 5-11.
5. Ceenbekov emne için Matraimov cönündö faktı suraganın tüşündürdü [Elektronik kaynak]. – <https://sputnik.kg/politics/20191225/1046608510/kyrgyzstan-zhehehnbekov-matraimov.html> (erişim tarihi: 22.11.2020).
6. Ceenbekov-Atambayev: Kimdiki cüyöölüü [Elektronik kaynak]. – <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-46241637> (erişim tarihi: 22.11.2020).
7. Chehabi, H.E. and Linz, J.J. Sultanistic Regimes. – Baltimore and London: The Jhon Hopkins University Press, 1998.
8. Coldoşov, A. Kırgızistan İç Siyaseti // *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, Ed: Cengiz Buyar. – Bişkek: BYR Publishing House, 2017.
9. Coldoşov, A. vd. Kırgızistan'da Türk Siyasal Kültürü ve Toplumsal Katılım Süreci, 2010-2019 // *Türk Siyasal Kültür Havzaları*. – Kütahya: GRTC, 2019. – S. 233-262.
10. Connery, J. Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civilsociety, Religion and Development in Kyrgyzstan // *The Fletcher Journal of Development Studies*. – 2000. – No 16. – P. 1-18.
11. Diamond, L. Thinking about Hybrid Regimes // *Journal of Democracy*. – 2002. – No 13. – P. 21-35.
12. Elkeyeva, K. “Birimdik” Koalitsiyası Taradı [Elektronik kaynak]. – https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_parliament_fraction/24684186.html (erişim tarihi: 25.04.2020).
13. Ergeşov, R. Prezident Ceenbekov kaday komanda toptoyt? [Elektronik kaynak]. – <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-42156198> (erişim tarihi: 21.11.2020).
14. Esenbaev, A. Politiçeskaya Sistema Kırgızstana i Osobennosti Yeyo Vliyaniya na İstitut Vıborov (1995-2005 gg.) // *Politologiya*. – 2015. – No 1. – P. 41-51.
15. Fish, M. S. The Pitfalls of Russian superpresidentialism // *Current History*. – 1997. – Vol. 96 (612). – P. 326-330.
16. Goode, P. Redefining Russia: Hybrid Regimes, Fieldwork, and Russian Politics // *Perspectives on Politics*. – 2010. – Vol. 8 (4). – P. 1055-10075.
17. Hale, H. E. Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia // *World Politics*. – 2005. – Vol. 58 (1). – P. 133-165.
18. Heywood, A. Siyasi İdeolojiler. – Çev. Levent Köker. – Ankara: BB101 Yayınları, 2016.
19. Ishiyama, J. and Kennedy, R. Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan // *Europe-Asia Studies*. – 2001. – Vol. 53 (8). – P. 1177-1191.
20. Joldoshov, A. Kırgızistan: İç Politika // *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*. Ed. M. Turgut Demirtepe ve Murat Yılmaz. – Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları. – 2015. – S. 130-146.
21. Kaziev, A. Renat Samudinov: SDPK'da bolcu kızıktn baarı ali aldıda [Elektronik kaynak]. – https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan46388367&usg=ALkJrhj2CRJkSyX_sFCDF93ydcC6EKVtn (erişim tarihi: 21.11.2020).
22. Lowi, M. R. Oil Wealth and the Poverty of Politics: Algeria Compared. – New York: Cambridge University Press, 2009.
23. Marat Kızı, A. 2016-cılı este kalgan sayasiy okuyalar [Elektronik kaynak]. – <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-38457522> (erişim tarihi: 27.04.2020).

24. Nurmatov, E. Ceenbekovdun korrupsiyaga karşı canı strategiyası [Elektronik kaynak]. - <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-strategy/30805787.html> (erişim tarihi: 17.09.2020).
25. Roy, M. S. Future of Parliamentary Democracy in Kyrgyzstan // Strategic Analysis. – 2011. – Vol. 35 (2). – P. 199-206.
26. Sagyndyk Kyzy, E. KSDP: Partiya cana fraksiya ortosundagı tireş [Elektronik kaynak]. - <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-45797695&usg=ALkJrhiAKCOIynO771FfAsKOhgB6pfTmVw> (erişim tarihi: 21.11.2020).
27. Sandbakken, C. The limits to democracy posed by oil rentier states: The cases of Algeria, Nigeria and Libya // Democratisation. – 2006. – Vol. 13 (1). – P. 135.
28. Sarıgulova, B. Kırgız Prezidentterinin Kıyçalış Tagdırı [Elektronik kaynak]. - <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-presidentterinin-kyichalysh-tagdyry/30534269.html> (erişim tarihi: 26.04.2020).
29. Smith, B. Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999 // American Journal of Political Science. – 2004. – Vol. 48 (2). – P. 232-246.
30. Smith, P. H. and Ziegler, M. R. Liberal and Illiberal Democracy in Latin America // Latin American Politics and Society. – 2008. – Vol. 50 (1) – P. 31-57.
31. Weber, M. Meşru Egemenlik. (Çev. Latif Boyacı). – İstanbul: Yarı Yayınları, 2017.
32. Yates, D. A. The Rentier State in Africa: Oil Rent Dependency and Neocolonialism in the Republic of Gabon. – Trenton: Africa World Press, 1996.
33. Zakaria, F. İlliberal Demokrasinin Yükselişi // Sosyal ve Siyasal Teori. – Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999. – S. 41-57.